

ИСТОРИЯТА НА КАМБИС В КНИГА ТРЕТА НА ХЕРОДОТОВА ИСТОРИЯ

(Опит за философско пътуване)

ас. д-р Иво Иванов Велинов, ЮИЕЦСИ, НБУ

Проблемът за формирането на културния герой има различни изследователски подходи. В случая обект на интерес е Херодотовото описание на цар Камбис в *Книга трета*, анализирано в рамките на идеята за ролята на майката в социалния конструкт *жена-майка-личност*, за отговорността и вразумяването на една героична (царска) личност в персийското общество. Приключението на културния герой Камбис от *несъвършено* към *съвършено* е постъпателно и преминава през следните етапи на едно философско пътуване: (I) персийска майка и царски син; (II) Египет на Камбис: приключение и провал; (III) вразумяването на Камбис. Ако духът съществува във времето, то Херодотовата *История* е негова проява. Говорейки за еволюция в сегашно време, необходимо е да признаем, че тя съществува в историческото развитие на всяко общество.

I.

В *Книга трета* Херодот накратко описва една семейна история, от която научаваме за детето Камбис и зараждането на един процес на познание, свързан с вечното, безкрайното приближаване на детското мислене до обекта на неговото вразумяване като действаш цар: „Разказва се следната история (...) [Е]дна персийка отишла при жените на Кир и как като видяла хубавите и едри деца покрай Касандане, много се учудила и дълго ги хвалила, а Касандане, жената на Кир ѝ рекла: „Мене, дете съм майка на тези деца, Кир хич не ме зачита, но египтянката, с която се сдобил напоследък, тачи“ (...) Тъй с яд говорела за Нитетис, а най-големият ѝ син, Камбис, рекъл: „Майко, само да стана мъж, и ще обърна Египет наопаки!“ (...) а бил някъде около десетгодишен; жените се зачудили (...)“ (3:3).

У невръстния Камбис познавателната способност, подпомагана от майката, се формира посредством когнитивни процеси за усещане, въображение и начин на мислене. В тези процеси участват и майчините емоции, без които човешкото търсене на истината в перспектива е невъзможно. Те намират проявление в особените майчини позиции при *отглеждането*, представляващи интегрална характеристика *in situ* на отглеждащата майка в житейската и битова среда чрез семиотизиране на вътрешногрупови взаимоотношения. Тук съществена роля играят обективните фактори при социалния конструкт и поведение на *жена-майка-личност*, които се сливат със субективно отражение: играейки си, десетгодишният Камбис въображаемо *обръща Египет наопаки*. Какво е да се ядоса човек и да живее личен живот, който е изпълнен с фантазии? Всяко едно семейство се състои от отделни личности, от *idios kosmos* (гр. ίδιος κόσμος). Всяка една личност в семейството по различен начин превъзмогва степени на *idioteia* (гр. ἰδιωτεία)¹. Пренебрегната и нежелана от своя съпруг, царската майка Касандане е грижовна и *добра* в случаите, когато е достатъчно обичана, за да обича себе си и другите. От своя страна

¹ Невежество – б.а.

Камбис внимателно наблюдава майката. Неговото подражание, възпроизвеждането на мисли по примера на даден образец – майката, е в основата на неговата бъдеща култура, възпитание и социално поведение. Детето Камбис преминава от роля в роля като имитира отношенията към света на собствените си родители. Подражателната дейност при Камбис изгражда бъдещи психически процеси и свойства на неговата личност, изразяващи се чрез комуникативни и волеви актове; подпомага се оформянето на духовни ценности – идеи и морални норми. Порасналият Камбис осъществява онова, което извиква по детски пред учудените жени; той формира своя характер на базата на *общоприети групи* за подражание: (1) детето от *групата на възрастните* като цяло; (2) детето от майката, ако приемем, че тя принадлежи към група на *по-високо равнище на интелектуално развитие*; (3) в очите на детето майката притежава качества, характерни за групата с *по-богат практически опит в обществото*. Чрез своето морално поведение Касандане формира главното социално съдържание на цялата мотивационна сфера на Камбис и полага основите на неговата ценностна система. Нейната подкрепа съответства на обществените интереси, стабилността и устойчивостта на царя Камбис. Той обаче проявява лекомислие, когато се опитва да подражава и на заобикалящите го представители от една по-специфична (4) група за подражание във всеки социален конструкт – онези придворни лица, които са *носители на нови социални форми и стилове* в царския двор.

II.

Египет е предопределен като трагично психогеографско място за Камбис още в началото на *Книга трета*: „Египтяните смятат Камбис за свой човек и твърдят, че се е родил в действителност от споменатата дъщеря на Априес (...) Обаче това, което твърдят, не е истина (...) Египтяните си кривят езика и искат да се изкарат сродници със семейството на Кир.“ (3:2).

Взел царската власт и усвоил до съвършенство характерните й прийоми, Камбис тръгва с войска към Египет. Неговото наивно *обръщане Египет наопаки* преминава така, както подобава за един цар. Камбис преминава през един съществен героичен житейски модел на постепенно преобразуване на външни действия във вътрешни (умствени), а именно, чрез ориентирането в живота на принципа на „пробите и грешките“ и приключва с неговото вразумяване. Камбис е цар, но все още не осъзнава колко „тежка е царската корона“; млад и силен, с характерната за него липса на съдържаност и владееене на емоции – причини, които към края на царстването му водят и до неговия провал. Херодот ни съобщава за съновидения, които спхождат царя, но и те остават на заден план, символично сякаш да се осъзнае, че царският дух е необходимо да премине през цялата *културна трансформация* на времето и да достигне момента на историята, в който самият цар не осъзнае своето героично приключение и изпитание.

Пребивайки като цар в Египет, културният герой Камбис се сблъсква с няколко *съдбовни случайности* за осмисляне и личностна промяна – значими неуспехи, довели до множество поразии и злини: походът срещу етиопците (3:25) и проявата на недоверие към празнуващите египтяни в Мемфис (3:27-29). Концепцията на Хегел за *злото* може да бъде съотнесена към *Историята на Камбис* в нейната философска цялост. *Свободата* на царя е обвързана с идеята за добро и зло и случването се състои в противопоставянето между Духа и влеченията, природната същност на човека. Камбис действа, без да се безпокои, че е отговорен за своето

действие. Чрез своята неблагоприятност, *idioteia*, към египетския бог Апис², той се опиянява от действията си и се стреми да реализира *нещо*. Цар Камбис избива управниците на Мемфис, защото приема, че го лъжат за появилия се бог, а на жреците казва: „*Глупави глави, такива ли са боговете? От плът и кръв, чувствителни на желязо? Наистина този бог е само за вас; обаче вие все пак не се радвайте, че сте ме направили за смях.*“ (3:29). Когато празникът на египтяните е провален, а по-късно и раненият в бедрото Апис умира, на Камбис се възлага *отговорността* за съдбовните действия, за които на по-късен житейски етап заплаща с живота си, умирайки от рана по подобен начин като на египетското божество. *Невинност*, според Хегел, означава липса на воля, но също така означава и отсъствие на зло и добро. Добрината при царя се проявява чрез неговата *воля*. Камбис става духовно същество, когато преодолее своята естественост, което става единствено чрез воля. Волята е в услуга на влеченията, докато злото е съзнателно, преднамерено и волево. За Хегел *доброто* не е раздвоено, то е в хармония със себе си, огледало на Бог: Камбис действа според иранската религия – персийският цар е възплъщение на мъжкото божество Митра, необходимост, съответствие на разума, разумното в човешките отношения. Моралното при царуването на царската личност може да се обобщи чрез съвкупност от добро, духовно и определеност на волята; моралното благо съществува само в борба със злото.

Камбис се бие в своите съновидения с *въображаеми врагове*, а в будно състояние избива един по един хората, с които е призван да живее. От управленска царска завист Камбис отправя от Египет в Персия брат си Смердис, виждайки насън как *Смердис седи на царски трон и с глава докосва небето*. Версията на египтяните за *оголване дома на Кир* е символично разказана чрез обелването на листата на една маруля. Жената на Камбис го попита „*как му се струва похубава марулята – с листа или без листа*“ (3:32), а нейната смела интерпретация отнема живота ѝ. Присъщо за царя на персите е да прави каквото пожелае и да му се отговаря справедливо, но и предпазливо. Херодот съобщава, че тежката болест, която Камбис има по рождение, е т. нар. *свещена лудост* (3:33). Страхувайки се от царската свещена лудост, царските съдии не престъпват закона, но съблюдавайки закона, те се стараят да намерят и други закони в помощ на царя, неговото дело и/или желание.

Дали Камбис има склонността да се поучава от т. нар. *човешки грешки*? За да разберем по-добре, нека го видим малко преди финалната житейска равностметка. Началото на процеса за вразумяване се поставя от Херодот с думите на лидиеца Крез, който, обръщайки се към Камбис, казва: „*Царю, не се осланяй изцяло на младостта (...) Благо е това да можеш да предугаждаш, мъдрост е мисълта ти да върви напред; а ти си се хванал и за нищо и никакво убиваш мъже, твои поданици, убиваш деца. Внимавай, ако продължаваш така, твоите перси ще се вдигнат срещу тебе (...)*“ (3:36). Не е леко изпитанието човек да чуе истината случайно. Случайността е особен вид възможност, която Камбис пропуска отново в своята младост, но с подobaващо царско настроение и характерна несдържаност. Случайността, отбелязва Драгоев, е такъв тип възможност, в който човешкото желание и очакване играе решаваща роля; случайността предизвиква особен вид прекъсване в „нормалното“ развитие на нещата; тя поставя под въпрос понятийната структура, с която една личност се съотнася с реалността (Драгоев, 2004:92-93). Херодот дава следния пример за проявите на много случайности в една история: „*(...) Камбис грабнал лъка и стрелите, за да пониже Крез, но*

² Апис е телец, роден от крава, която не можела повече да зачева – б.а.

Крез се затичал и избягал навън (...) Но слугите познавали нрава на господаря си и затова скрили Крез, като си правели следната сметка (...)“ (3:36). От възможностите, които слугите на Крез си правят сметки, се оказва вярна онази, когато Камбис търси отново компанията на Крез, а хитростта на слугите по-късно е наказана.

За Херодот Камбис е *опасно луд* управник, който не зачита обичаите и се подиграва със *свещени неща*. И тъй като „*обичаят е цар на всичко*“, идва ред на Камбис да бъде съдбовно наказан чрез двама разбунтували се магове в Персия (3:38 и 3:61). Чрез случайността историческото *царско развитие* по естествен път се прекъсва. Двамата магове са и двама братя; а на единия от двамата историческата случайност дава възможността да се назовава *Смердис*³. Провалът за царуването на Камбис поставя под въпрос не само неговата способност да доведе докрай започнати царски дела, но също така стойността и валидността на неговите идеи. Проваленият цар може да бъде разгледан чрез два възможни начина: първо – царската реалност, която Камбис приема, се оказва неосмислена, царският разум вместо да насочва действията на царя, го обърква още повече, а светът го обявява за *опасно луд, защото иначе не би се занимавал да се подиграва* на закони и на хора; второ – у Камбис, за разлика от Кир⁴ и Дарий⁵, липсват достатъчно сили, за да реализира идеите си, а чрез своите царски действия Камбис оставя повече негативни спомени за периода на своето царуване.

III.

Дали наистина Камбис се вразумява? Разбирането на отчаянието при Камбис без помощта на понятието *зло* изглежда невъзможно. Цялата защита от отчаянието, която се открива у царя (3:65), всъщност е защита от злото. Отчаянието е само отражение на злото, което обсебва царската личност. В този конкретен случай езикът на *религията* често говори за *грех*. Грехът може да има две измерения, граничещи с трето: (1) отчаяние и (2) порицание: (3) вразумяване. Извън Камбис злото е само *явление*; в личността Камбис е станало субстанция. Убийството е станало убиец. Отговорността на Камбис е отговорност за *субстантивирането* на злото. Царят твърде късно осъзнава отговорността и изпитанието на историческия процес *царуване*. Разглеждайки проблема за властта и нейното „*зло*“, Хегел разкрива историческите структури, сред тях и предразсъдъците, в които се оплита човешката свобода и които трябва да се победят, за да се извърши възвръщането към същността на човека. Ключ към разбирането на действията, които са характерни за царя Камбис е думата „*има*“ – *Камбис има власт, Камбис има царските съдии, Камбис има човека*. С царските си действия Камбис влиза между желанието и неговия *предмет*. Безупречният Прекраспес е доведен дотам, че не може да *има* без Камбис нито храна, нито вино, нито собствен син. По този начин Камбис става това, което най-много е искал от десетгодишен – да бъде признат от *другия*.

Историята на Камбис допуска да се определят практическите функции на съвестта, които се проявяват в поведението на културния герой, като *нормативна* и *рефлексивна*. В *Книга трета* се разкрива *нормативната функция* на съвестта у Камбис, когато тя е подложена на изпитанието да се постъпва честно и справедливо – по царски. Както изпълняването на

³ Камбис има за царски брат Смердис; магът Патидзейтес също има за брат Смердис, който не е от царския род – б.а.

⁴ Цар Кир е баща на Камбис – б.а.

⁵ Дарий приема царската власт след царското управление на мага Смердис – б.а.

изискванията на съвестта при царя заслужава одобрение и му носи похвала и вътрешно спокойствие, така отхвърлянето на повелите на съвестта предизвиква угризения и тревожност. Изглежда, че в последните моменти от живота на Камбис съвестта му е постоянно будна – не случайно Херодот споменава и за царските съновидения – нощем тя нашепва и предупреждава. Относно *рефлексивната функция* Херодот ни запознава с намеренията на невръстния Камбис и неговите бъдещи царски задължения. Разумността у царя предполага предварително да обръща внимание и да се вслушва в гласа на съвестта си преди да предприеме всяко свое житейско *приключение*. В размисъла на царя се предполага съвестта да се проявява като наставник и да поддържа равновесие в поведението на човека-цар. Не изглежда разумността да спохожда Камбис в следните негови приключения: първа злина – погубването на брат си Смердис (3:30); втора злина – Камбис убива сестра си, която е бременна от самия него (3:32); друга злина – „(...) *Като рекъл така, той опънал лъка и улучил момчето*⁶ (...)“ (3:35). Оттук и наложилото се предположение, че Камбис не се съобразява с нищо, а действа спонтанно до настъпването на онзи момент, когато неговата съвест се проявява и като свидетел, обхващайки всички сфери на царската личност и разкривайки емоционални състояния като радост, тревога и скръб.

Трагизмът при Камбис *исторически* не е изключен. Пътуването на културния герой се превръща в блуждаене, а самият той се озовава в *капана на собственото си тяло* (3:66). От какъв принцип се ръководи Камбис, за да удовлетвори потребността си от съчувствие и жестокост към персийския народ, към роднини и към онези цивилизации, които не е могъл да завладее? Принципът, който ни внушава Херодот е историческата справедливост: царската вина *крещи* за справедливост. Но каква и колко голяма е вината на Камбис? Отговорът не е еднозначен и интерпретаторът отваря поле за подозрителност. Подозрителността при *Историята на Камбис* може да бъде проявление на концепцията за вината като участие: не са важни толкова царските действия, а участието. Участие, явяващо се *обективно*, независимо от *субективните* убеждения на *участника*. Ако царските действия се съотнасят до виновност, то те не се нуждаят от доказателства. От доказателства има нужда невинността. Сега остава само самосъжалението на царя-братоубиец: „(...) *Смердис го няма. Изобщо сгреших и нищо не познах (...) Маговете държат царската власт (...) Щом с хитрост са успели да се сдобият с нея, вие също с хитрост си я вземете (...) Дано ако изпълните това, земята ви донесе плод (...) и вие бъдете занапред винаги свободни (...) Ако ли не си възвърнете властта и не сложите ръка на държавата, аз ще се моля да ви се случи точно обратното; ще се моля освен това на всеки персиец да се случи да има такъв край, какъвто на мен се падна. Изричайки тези думи, Камбис заоплаквал цялата си съдба.*“ (3:65).

Царят Камбис непрекъснато удържа в своята перспектива ценности като добро и зло; тези ценности биват исторически реализирани, защото от това зависи не просто протичането на действието – *Историята на Камбис* като цяло, но и неговата собствена отговорност към персийския народ. Дали ценностите у Камбис могат да се открият ясно, или да бъдат затъмнени, зависи от интерпретатора, който обобщава връзката между възможните ценности и природата на случващото се историческо действие, както и обстоятелствата, при които то трябва да се развие. Камбис *проглежда* и неговото вразумяване се състои в това, че „*около*

⁶ Виночерпец на Камбис и син на Прекаспес – б.а.

двайсетина дни по-късно пратил да повикат най-знатните персийци от свитата си“, пред които разкрива онова, което е криел „най-много от всички неща“ (3:65).

IV.

Историкът Херодот свидетелства за живота на царя Камбис като изначално двойствен – съчетание между добро и зло, любов и омраза; той ни оставя свидетелства, че хората, подвластни на времето, в което живеят, се променят – добри и лоши, отхвърлени, забравени. Семиотизираният образ на Камбис се появява пред нас във вечността, чрез паметта на другите, в която той е оставил житейски царствен знак; чрез символите на своето съществуване Камбис е във времето, проявяващ се в нетрайни и несигурни образи. Може да се предположи, че авторът на *История* поставя началото на „режимите на историчност“. Проблемът за времето е интересен за изследване отново и отново, защото целият живот на човека протича във времето. За да бъде изследвана *История* в нейната цялост, е необходимо обединяване на различни интерпретации и проследяване на различни процеси на макро ниво: царско възпроизводство и социална структура.

А сега вместо заключение бих повторил едно изразено вече убеждение относно мястото и значението на Херодотовата *История* в системата на съвременното разглеждане на исторически процеси. Първо, интересува ни сама по себе си като етап и конкретно обобщение на определени идеи и посоки на социалното и философско мислене в наши дни. Второ, *История* заслужава изследователско внимание, защото има широко влияние върху множество други съвременни изследователи – събужда интелектуалното любопитство на икономисти или историци на изкуството. В същото време чрез своята *История* Херодот завещава на поколенията *успоредно* или *сравнително* да изучават различните културите, задълбочено да бъдат разглеждани взаимоотношенията между култура и история в *обитаемата част на света*, *oikouménē* (гр. οἰκουμένη), в един исторически процес на непрекъснато взаимодействие на знаци и сигнали във времето и пространството. От научни позовавания или семинарни дебати на тема „Херодотови истории“ ще продължават да се *обговарят* възгледи за приемани и отхвърляни *исторически процеси* в обществото.

Литература:

- Артог, Фр. (2007). *Режими на историчност*. София: Нов български университет
Драгоев, И. (2004). *Приключение и всекидневие*. София: Изток-Запад
Хегел, Г. (1999). *Феноменология на духа*. София: ЛИК
Хегел, Г. (1996). *Разумът в историята*. София: ЛИК
Херодот (2010). *История*. София: Нов български университет